

Eventyret om a Guri Fastendes

Tekst:
Finn Chr. Hansen

For omkring 20 år siden holdt undertegnede et foredrag under en privat julefest i Oscars gate 61 i Oslo. Foredraget handlet om kumulative viser og eventyr og var et av flere framlegg gjennom en årrekke som var ment som underholdning og opplysning for festdeltakerne. Noe som var helt spesielt ved denne anledningen, var at foredragsholderen fikk hjelp av en informant som kunne framføre et aldri nedtegnet kumulativt eventyr. Og ikke nok med det, men informanten hadde lært seg eventyret i sitt eget miljø – altså levende muntlig tradisjon!

De kumulative visene skal få hvile i fred i denne sammenhengen. Vi skal bare konsentrere oss om såkalte kumulative eventyr. Først av alt må vi titte litt nærmere på selve ordet kumulativ. Det kommer fra latin og er et adjektiv, i fremmedordboka blir det forklart som opphopende eller tiltakende. Verbet å kumulere kan ha flere ulike betydninger etter hvilket område det er snakk om, medisin, jus eller politikk, men felles for alle er at det handler om noe som øker eller som det blir mer av. Endelig

har vi også begrepet kumulusskyer som er en opphopning av skyer på himmelen, også kalt haugskyer.

Kumulative eventyr kjennetegnes ved at de stadig øker i lengde gjennom flere elementer som blir fortalt på nytt. Det er viktig at fortelleren drar med seg alle elementene gjennom hele eventyrfortellingen og repeterer alt som har vært fortalt tidligere når nye elementer kommer til. Den amerikanske folkloristen Stith Thompson (1885-1976) har skrevet litt om kumulative eventyr i boka *The Folktale* fra 1946. Han kaller dem for ”formula tales” og skriver at disse gjerne inneholder et minimum av virkelig fortelling. De skildrer en enkel situasjon som tjener som basis for et aktivt fortellermønster. Imidlertid er det fortellermønsteret som er interessant, ikke selve handlingen. Det er formen eventyret blir fortalt i som er det essensielle.

De kumulative eventyrene og måten de blir fortalt på har karakter av en lek eller et spill, skriver Thompson. Fortellemåten gjør at disse eventyrene har forandret seg

veldig lite gjennom lange perioder. Det er et fast formular knyttet til hvert enkelt eventyr som det er umulig å endre. Et godt eksempel på et kumulativt eventyr er ”Geita som ikke ville hjem om kvelden” (The goat that would not go home, AT 2015) som har vært mye fortalt i vårt land. Hele 53 varianter fra alle kanter av landet er registrert av Ørnulf Hodne i The Types of the Norwegian Folktale fra 1984. Denne geita, eller i noen varianter kua, bærer gjerne navnet Hårslå.

Valget er falt på en fortelling fra Hemne i Sør-Trøndelag. Olina Y. Opsal fortalte eventyret i 1923 til folkeminnesamleren Edvard Langset. Hun hadde hørt eventyret av mange fortellere, sa hun. Langset mente at informanten var slik en mester til å framføre. ”Ho leita aldrig etter orda. Ho var like så stød som klokkaen når han les kyrkjebøna”, skriver han i notatene sine. Eventyret finnes trykt i Norsk Eventyrbibliotek, bind 3, utgitt i 1970.

Eventyret handler om en gutt som skal jage hjem geita (eller kua) Hårslå, som er borti marka om kvelden. Hun vil ikke gå hjem, så han ber om hjelp fra bjørnen, men bjørnen vil ikke slå av seg labbene sine.

Da går gutten til finnen for å få han til å skyte bjørnen som ikke vil slå av seg labbene sine, men finnen vil ikke skyte bort kulene sine. Gutten går så til furua og ber henne falle over finnen som ikke vil skyte

bjørnen, som ikke vil slå av seg labbene sine, men furua vil ikke slå av seg kvistene sine.

Slik fortsetter fortellingen ved at gutten oppsøker ilden, vannet, oksen, klaven, øksa, smeden, repet og musa, men ingen vil hjelpe til med å få Hårslå hjem om kvelden. Til slutt går gutten til katta, som ber han gå til budeia og skaffe en melkedråpe som katta drikker opp, og så ser katta på musa, som ser på repet, som ser på smeden – og så følger alle elementene i rask rekkefølge. Bjørnen ser på Hårslå som så springer hjem, men som i følge fortelleren bryter av ”skarpaste beinleggen sin”. Edvard Langset har helt rett i det han skriver.

Theodor Kittelsens sluttvignett til eventyret ”Hårslå, som aldri ville hjem gå”, tegnet til Asbjørnsen og Moe ”Folke og huldreevntyr”

Informanten Olina Y. Opsal fortalte eventyret med stor sikkerhet og hadde alle elementene med seg gjennom hele fortelling en.

I eventyrkatalogen The Types of the Folktale av Antti Aarne og Stith Thompson, utgitt første gang i 1961 (og utvidet i 2004 av den tyske forskeren Hans-Jörg Uther, The Types of International Folktales), plasseres kumu-

lative eventyr som en undergruppe av ”Formula Tales”. På norsk har disse fortellingene ofte vært kalt ramseeventyr, men det er ikke mer enn omkring ti ulike typer som finnes i tradisjonen. Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe samlet, kompilerte og publiserte de fem mest utbredte typene. Noen av dem er også vel dokumen-

tert fra flere steder i Norge:

Hårslå, som aldri ville hjem gå til rette kveldsverdstid (AT 2015) ble samlet av Jørgen Moe og publisert i Juletræet 1850. En kompilert versjon ble trykt i Norske Folke-Eventyr 1871. Eventyret er ellers skrevet opp mange ganger av flere forskjellige folkeminnesamlere, og har (som tidligere nevnt) vært godt kjent over hele landet.

Hanen og høna i notteskogen (The cock and the hen, AT 2021) ble skrevet opp ca. 1840 på Ringerike av Jørgen Moe og trykt i Norske Folkeeventyr 1843 og 1852. Sønnen Moltke Moe skrev opp eventyret et par ganger i Bø i Telemark 1878 og 1880, og Rikard Berge skrev flere ganger opp eventyret i Kviteseid og Seljord 1909-1913. Det finnes også enkelte oppskrifter fra Akershus, Hordaland og Sør-Trøndelag.

Hanen som falt i bryggeket (The death of the little hen, AT 2022) ble skrevet opp på Ringerike og sendt til Peter Christen Asbjørnsen. Det ble publisert i Norsk Illustreret Kalender 1855 og i Juletræet 1866. En kompilert versjon finnes trykt i Norske Folke-Eventyr 1871. For øvrig finnes bare en kjent variant av eventyret, ”Då hanen og høna skulle brygge”, skrevet opp av Knut Hermundstad i Vang i Valdres.

Pannekaka (The fleeing pancake, AT 2025) ble skrevet opp flere steder i Oppland (Fåberg, Fron, Sel), og så samlet og kompilert av Peter Christen Asbjørnsen og trykt i Juletræet 1866 og i Norske Folke-Eventyr 1871.

Kjetta som var så fæl til å ete (The fat cat, AT 2027) ble skrevet opp i Odda 1846 av

Jørgen Moe og i Gudbrandsdalen 1847 av Peter Christen Asbjørnsen. Fortellingen som ble trykt i Norske Folke-Eventyr 1871 er trolig en kompilasjon av de to variantene. Eventyret finnes dokumentert i mange varianter fra nesten hele Sør-Norge, og må ha vært en velkjent fortelling.

Som vi ser av gjennomgangen ovenfor har enkelte kumulative eventyr vært nærmest et folkeei så utbredt som de har vært. Andre eventyr har kanskje vært mer å regne som en lokal tradisjon, f. eks. ”Pannekaka” som stort sett bare finnes i oppskrifter fra Gudbrandsdalen. Eventyret om Guri Fastendes, som vi snart skal presentere, har vi bare denne ene oppskriften av, og den stammer opprinnelig fra Hedemarken.

Det var Hilde Schliemann, f. 1950, som fortalte eventyret denne januarkvelden for omkring 20 år siden. Hun hadde lært eventyret da hun var omkring fem år av Eli Staarvik (1910-1998) som var hushjelp hos mormor og morfar. Eli hadde vært i huset deres i Storgata 48 på Lillehammer siden hun var 16 år, og giftet seg faktisk med morfaren da han ble enkemann. Hilde var svært mye i huset i Storgata som barn. Hun trivdes ekstra godt der, og Eli tok seg veldig godt av henne og lærte henne alt mulig nyttig. Det kunne være å bake formkake, lage sauser og supper, å regne, legge sammen og trekke fra. Ikke minst lærte Eli henne klokka, noe som var ganske vanskelig å forstå for ei lita jente, og hun lærte Hilde eventyret om Guri Fastendes som fortsatt den dag i dag sitter fast i minnet.

Eli Staarvik vokste opp på et lite småbruk i Vang på Hedemarken, og Hilde tror at hun har lært eventyret hjemme i sin egen familie.

Guri Fastendes

Det var en gang ei kjerring som hette Guri Fastendes. En dag åt 'a opp ei gryte med graut og et spann med mjølk, og så gikk 'a seg en tur ut i skauen. Og der møtt 'a et ekorn. [Sier med tynn stemme]: "Goddag Guri Fastendes", sa ekornet. "Å nei," sa a Guri, "je er nok itte fastendes, je, for.

I dag har je eti ei gryte med graut, og et spann med , og nå eter jeg (opp) deg óg, din Ekorn Topp",

sa 'a Guri.

Og så åt a opp hele ekornet.

Så gikk a Guri litt lenger inn i skauen, og der møtte hu en hare. [Gjør til stemmen igjen]: "Goddag Guri Fastendes", sa haren. "Å nei," sa a Guri, "jeg er nok itte fastendes, je, for

I dag har je eti opp ei gryte med graut, et spann med mjølk og en Ekorn Topp, så nå eter jeg deg óg, din Hare Hopp",

sa a Guri.

Og så åt a opp haren også.

Guri gikk enda lenger inn i skauen til hun møtte en rev. Og reven sa med så fint et mål: "Goddag Guri Fastendes". "Å nei," sa a Guri, "jeg er nok ikke fastendes, je,

for i dag åt je ei gryte med graut, et spann med mjølk, en Ekorn Topp og en Hare Hopp, og nå eter jeg deg óg, din Rev Ring",

sa a Guri.

Og dermed tok a reven i halen og jafs'a'n i seg.

Guri hadde ikke gått så mye lenger før hu traff på en bjørn. [Med grov stemme]: "Goddag Guri Fastendes", sa bjørnen. "Å

nei," sa a Guri, "jeg er nok itte fastendes, je.

For je har eti opp ei gryte med graut, et spann med mjølk, en Ekorn Topp, en Hare Hopp og Rev Ring, så nå eter jeg opp deg óg, din Bjørn Sving",

sa a Guri.

Og dermed åt 'a opp bjørnen med.

Litt lenger borte på stien møtte hu en haug med kvist: "Goddag Guri Fastendes", sa kvistlasset (med knirketet stemme). "Å nei," sa a Guri, "je er nok itte fastendes, je, for

I dag åt jeg opp ei gryte med graut, et spann med mjølk, en Ekorn Topp, en Hare Hopp, Rev Ring og Bjørn Sving, og nå eter jeg opp deg óg, ditt kvistlass"

sa a Guri.

Og dermed dytta hu i seg hele kvistlasset! Men da sprakk a'.

Kilder:

Brynjulf Alver, Olav Bø, Reimund Kvide-land, Mortan Nolsøe: Kongsdottera i kopp-artårnet. Eventyr frå Trøndelag. Norsk Eventyrbibliotek, band 3. Oslo 1970

Ørnulf Hodne: The Types of the Norwegian Folktale, Oslo 1984

Stith Thompson: The Folktale, New York 1946

Samtale med Hilde Schliemann 1. november 2011